

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-1-29>**Наталія ЄЩЕНКО,***orcid.org/0000-0001-7383-1751*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології для іноземних громадян

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *n.yeshchenko@knu.ua***СИНТАКСИС У ЗМІСТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

У статті розглянуто складові компоненти і послідовність вивчення синтаксичного матеріалу під час навчання української мови як іноземної. Речення – є основною одиницею організації навчального матеріалу. Активний синтаксис має навчати активному володінню мовою, тому за основу в організації навчального матеріалу береться не формальна характеристика явища, а вираження значення, смислу. Синтаксичний матеріал організовують за логіко-смысловими групами (способи вираження мети, причини, умови, кваліфікації предмета і т.д.). Синтаксичний матеріал у змісті навчання має містити такі складові компоненти: вираження суб'єктно-предикативних відношень у простому реченні (двоскладне дієслівне речення без обов'язкових поширювачів), вираження об'єктних відношень у простому реченні (двоскладне дієслівне речення з обов'язковим поширювачем дієслова-присудка), пасивні конструкції, іменний складений присудок у двоскладному простому реченні, односкладні речення, вираження семантико-синтаксичних відношень у простому і складному реченні: означальних, об'єктно-з'ясувальних, часових, означально-обставинних, причиннево-наслідкових, відношень мети, умовних і допустових відношень; питальні речення, сурядний зв'язок у простому і складному реченні, вираження заперечення, спонукання до дії, необхідності, непотрібності, можливості/неможливості, бажання, побоювання, ірреальної дії, наявності, відсутності, приналежності, невпевненості, невизначеності; порядок слів у простому реченні. Робота з синтаксису у викладанні української мови як іноземної відбувається протягом всього періоду навчання концентровано і передбачає: 1) накопичення і аналіз матеріалу, 2) засвоєння способів вираження головних членів речення і другорядних членів, 3) засвоєння способів поширення синтаксичних структур; 4) аналіз типу зв'язку між реченнями, 5) аналіз різних типів речень з точки зору комунікативної мети висловлювання, 6) узагальнення способів вираження певних логіко-смыслових категорій у простому і складному реченнях, 7) узагальнення речень з урахуванням модальної характеристики.

Ключові слова: синтаксис, речення, семантико-синтаксичні відношення, навчання української мови як іноземної.

Nataliya YESHCENKO,*orcid.org/0000-0001-7383-1751*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology for Foreign Citizens

Educational and Scientific Institute of Philology

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *n.yeshchenko@knu.ua***SYNTAX IN THE CONTENT OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE**

The article examines the constituent components and the sequence of studying syntactic material during the learning of the Ukrainian language as a foreign language. A sentence is the basic unit of organization of educational material. Active syntax should teach active mastery of the language, therefore, the organization of educational material is not based on the formal characteristics of the phenomenon, but on the expression of meaning. Syntactic material is organized according to logical-semantic groups (ways of expressing the goal, reasons, conditions, qualification of the subject, etc.). The syntactic material in the teaching content should contain the following components: the expression of subject-predicative relations in a simple sentence (a two-part verb sentence without obligatory distributors), the expression of object relations in a simple sentence (a two-part verb sentence with obligatory distributors), passive constructions, nominal compound predicate in a two-part simple sentence, one-part sentence, expression of semantic-syntactic relations in a simple and complex sentence: attributive, object, temporal, attributive-adverbial, cause and consequent, relations of goal, conditional relations; interrogative sentences, coordinative connection in simple and complex sentences, expressions of negation, call to action, necessity, unnecessaryness, possibility/impossibility, desire, scare, unreal action, presence, absence, belonging, uncertainty; word order in a simple sentence. Syntax work in the teaching of Ukrainian as a

foreign language occurs concentrically throughout the entire period of study and involves: 1) accumulation and analysis of material, 2) mastering the ways of expressing the main members of a sentence and secondary members, 3) mastering the ways of spreading syntactic structures; 4) analysis of the type of connection between sentences, 5) analysis of different types of sentences from the point of view of the communicative purpose of the statement, 6) generalization of ways of expressing certain logical and semantic categories in simple and complex sentences, 7) generalization of sentences taking into account the modal characteristic.

Key words: *syntax, sentence, semantic-syntactic relations, learning Ukrainian as a foreign language.*

Постановка проблеми. Одним з основних принципів викладання мови в іншомовній аудиторії є організація мовного матеріалу на синтаксичній основі. Під час породження висловлювання задум реалізується в конкретній морфолого-синтаксичній структурі. Синтаксис у навчанні української мови як іноземної вивчається з самого початку протягом всього навчання. Вивчення синтаксису починається з перших кроків навчання під час оволодіння формами слів, зв'язками між словами у словосполученні і продовжується систематичним і послідовним засвоєнням різних типів простого і складного речення. Морфологія вивчається у тісному зв'язку з синтаксисом і на синтаксичній основі.

Аналіз досліджень. Як зазначає З.О. Мацюк: «...саме синтаксисові відводять провідну роль у практиці навчання іноземної мови. Частина мови функціонує у тих формах, які необхідні для відтворення відношень між предметами, властивостями, діями і які разом з лексичним матеріалом заповнюють речення відповідно до обраної схеми чи моделі. На такому лінгвістичному осмисленні ієрархії мовних одиниць ґрунтується принцип вивчення лексики і морфології на синтаксичній основі...» (Мацюк, 2017: 147). Психолінгвісти сформулювали тезу про предикативність внутрішньої мови, обґрунтувавши, таким чином, доцільність організації навчального мовного матеріалу на синтаксичній основі. Опису функціонального синтаксису, який лежить в основі викладання синтаксису української мови як іноземної, присвячені праці І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, А. П. Загнітка, М.І. Степаненка, Т.Є. Масицької та ін.

Опису форм і категорій українського дієслова присвячений довідник-посібник для іноземних громадян «Українське дієслово» (Присяжнюк, 2005). У посібнику розглянуто граматичні категорії дієслова (інфінітив, час, вид дієслова, спосіб дієслова, стан дієслова, дієприкметник, дієприслівник) та особливості їхнього функціонування у мові.

Функціональну організацію навчального граматичного матеріалу здійснено в посібниках Н.Ф. Зайченко «Українська мова як іноземна: граматичний аспект», А.А. Дем'янюк «Практичний курс української мови (для іноземних

студентів-філологів)». Синтаксичні структури організуються відповідно до вираження семантичних відношень: просторових, часових, причиннево-наслідкових, мети, умови, причини тощо. Уживання лексико-граматичних структур підпорядковане досягненню комунікативного наміру (Зайченко, 2013), (Дем'янюк, 2011).

Мета нашої статті – розглянути складові компоненти і послідовність вивчення синтаксичного матеріалу під час навчання української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Активний синтаксис має навчати активному володінню мовою, тому за основу в організації навчального матеріалу береться не формальна характеристика явища, а вираження значення, смисла. Синтаксичний матеріал організують за логіко-смысловими групами (способи вираження мети, причини, умови, кваліфікації предмета і т.д.).

Речення – є основною одиницею організації навчального матеріалу. Іноземного учня треба вчити будувати речення. Для роботи з синтаксису велику роль відіграють мовленнєві зразки і моделі. За допомогою мовленнєвих зразків і моделей учні можуть самостійно будувати свої речення. В основі опису синтаксису української мови лежить поняття *структурної схеми простого речення*. Методисти сформулювали поняття структурної основи речення як основної одиниці, що вивчається. Структурна схема речення у формі теперішнього часу є вихідною.

У навчальному граматичному матеріалі повинні бути представлені такі синтаксичні конструкції:

Двоскладні дієслівні речення. А. *Хлопчик читає. Лампа горить.* Підмет – іменник або займенник у називному відмінку однини чи множини; присудок – особове дієслово у відмінюваній формі. Б. *Хлопчик починає читати. Хлопчик любить читати.* Підмет – іменник або займенник у називному відмінку однини чи множини; присудок – дієслівний складений, виражений фазовим чи модальним дієсловом зв'язкою + неозначена форма дієслова. В. *Страва готується.* Підмет – іменник або займенник у називному відмінку однини чи множини; присудок – зворотно-пасивне дієслово у формі 3-ї особи однини чи множини (пасивна конструкція)

Двоскладні речення з іменним складеним присудком. А. Брат учитель. Праця – це щастя. Б. Це будинок. В. Погода хороша. Завдання важке. Г. Він засмучений. Книга написана. Д. Батько у будинку. Вона у шлюбі. Є. Поїхати (на північ) – (моя) мрія. Розібратися важко.

Односкладні речення іменного, дієслівного і прислівникового класу.

Іменний клас: А. Ніч. Дзвінок! (На обід) борці. Головний член структурної схеми – іменник у називному відмінку. Б. Багато справ. Вдосталь хліба. Двокомпонентна схема з головним членом – кількісним прислівником або іменником кількісного значення в називному відмінку в поєднанні з родовим відмінком іменника.

Дієслівний клас: А. Стукають. Тебе питають. Головний член – дієслово у формі 3-ї особи. Б. Речення інфінітивного типу: Не шуміти! Вам починати. У вагон не влізти. Нікуди піти. Не сперечатися ж мені з вами!

Прислівниковий клас: А. Холодно. Пізно. Головний член – прислівник або дієслівна форма на -но, -то. Б. Можна починати. Треба їхати. Головний член – предикативне слово в поєднанні з інфінітивом. В. Досить розмов. Треба грошей. Головний член – предикативне слово в поєднанні з родовим/знахідним відмінком іменника.

Поширювачі. У навчальному граматичному матеріалі необхідно розглянути способи поширення мінімальних структурних схем речення синтаксичними засобами. Поширювачі можна класифікувати за типом семантико-синтаксичних відношень. Це поширювачі, які виражають: об'єктні, означальні, просторові (місце, напрямок і т.д.), часові (позначення моменту, періоду протікання дії, приблизне позначення часу і т.д.), причинневі, цільові, умовні, допустові відношення тощо.

Питальні речення. Відомо, що будь-яке розповідне речення може бути перетворене в питальне за допомогою особливого порядку слів та інтонації, питальних часток *чи, хіба, невже, що, чи що: Учень читає. – Учень читає? Чи читає учень? Необхідно вчитися – Хіба необхідно вчитися?* Однак в українській мові існують і спеціальні структурні схеми питальних речень:

1. Структурні схеми питальних речень, які містять займенникові питальні слова: А. Хто прийшов? Котра година? Де книга? тощо (у невимушеній мові з питальним словом може поєднуватися ненаголошена вказівна частка *це: Хто це прийшов? іноді разом з часткою ж: Це скільки ж часу пройшло?*). Б. Як нам діяти? Що ж робити? (інфінітивне речення, що починається займен-

никовим питальним словом). В. Як батько? Що на роботі? (речення, що починається питальним словом *як* або *що* з наступним іменником).

2. Структурні схеми, що не містять займенникових питальних слів: А. Він не заїде по мене? Ви не хворі? Починати? Б. А друзі? Про них ти забув? (іменник або інфінітив в обов'язковому поєднанні з препозитивною питальною часткою *а*).

Первинна функція питальних речень – спонукання співрозмовника до певної інформації. Ця функція, як і вторинні, пов'язані з вираженням суб'єктивно-модальних значень, реалізується в діалозі.

Імперативи. Одиниці спонукального мовлення мають особливу будову, залежно від характеру спонукання (категоричне волевиявлення – волевиявлення, що передбачає вільний вибір; спонукання співрозмовника до дії – спонукання до спільного здійснення дії і т.д.) обирається структура спонукального речення:

– інфінітивні речення, що виражають категоричне волевиявлення: *Вчитися! Сидіти!*

– спонукальні речення для 1-ї і 3-ї особи будуються на основі схеми двоскладного дієслівного речення поєднанням частки *хай (нехай)* з дієсловом майбутнього часу: *Нехай я буду (він буде, вони будуть) вчитися.*

– для вираження спонукання іншої особи до дії використовуються односкладні дієслівні речення з головним членом, вираженим наказовим способом дієслова: *Читай (те); Говори; Пиши.*

– для вираження спонукання до спільного здійснення дії використовується форма наказового способу 1-ї особи множини: *Ходімо; Читаймо; Заспіваймо.*

Заперечні речення. У навчальному матеріалі необхідно приділити увагу структурі заперечного речення. Способи вираження заперечення в українській мові значною мірою характеризуються «ідіоматичністю». Так, не в усіх мовах можна знайти відповідники українським конструкціям з подвійним запереченням: *Він ніде не був. Вона нікуди не ходила.* В учнів часто викликає труднощі правильне вживання заперечної частки *не*, залежно від місця якої змінюється і смисл висловлювання. Порівняємо: *Він спав не довго – Він не спав довго. Він не був в театрі – Він був не в театрі. – Не він був в театрі.* Особливо варто виділити структури з запереченням перед перехідним дієсловом: *Він не читав цієї статті – Він читав не цю статтю.* Труднощі викликає оволодіння структурами типу: *У нього є гроші – У нього немає грошей – У нього не було грошей.*

Пасивні конструкції. Як фактор, дуже істотний для визначення структурної схеми речення, виступає розмежування за ознакою активної – пасивної дії. Опозиція активність – пасивність предиката виявляється не тільки в його дистрибутивних можливостях, але й у можливих трансформаціях речення (*Він зламав ногу. – У нього зламана нога; Він написав роботу. – У нього робота написана*), що призводить до помилок іноземців в українській мові. В українській мові існують такі граматичні форми вираження пасивності предиката:

– зворотні дієслова з постфіксом -ся: *Організація створюється у 1925 році. Магазин відчиняється о 10-й годині.*

– пасивні дієприкметники минулого часу: *Книга була написана у 1860 році. Місто було засноване у 850 році.*

– дієслівні форми на -но, -то: *Завдання виконано.*

Складне речення. У складі навчального граматичного матеріалу необхідно врахувати також типи складного речення. У створенні модально-часового плану складного речення особлива роль належить сполучникам. Зв'язок між компонентами складного речення може бути сурядним або підрядним. Ці зв'язки чітко диференційовані в реченнях сполучникового типу. У безсполучникових реченнях протиставлення сурядного і підрядного зв'язку майже завжди зняте, оскільки синтаксичні та смислові відношення між частинами формально не виражені.

При вивченні складного речення увагу викладача необхідно спрямувати на такі моменти: 1) на структурний склад речення; 2) на засоби зв'язку між частинами складного речення (сполучниковий чи безсполучниковий); 3) на семантику сполучників і сполучникових слів; 4) на лексико-граматичні фактори, що визначають структуру речення; 5) на співвідношення модально-часових і видо-часових планів в частинах складного речення.

При вивченні способів зв'язку між частинами складного речення важким є засвоєння різноманітних сполучників і сполучних слів, тому важливо правильно визначати їхню семантику. Це необхідно для розуміння смислових відношень між частинами складного речення, а також для розуміння різниці у значенні речень зі сполучниками, наприклад: *тому що – тому; що – щоб; якщо – коли.*

Враховуючи комунікативний принцип навчання, складне речення необхідно вводити вже на початковому етапі навчання. Звичайно, при цьому робота над складним реченням спирається на засвоєні раніше структури простого речення. Іноді засвоєння простого і складного речення йде

паралельно, наприклад, при засвоєнні способів вираження відношень мети: *Прийшов, щоб дізнатися розклад – Прийшов по розклад – Прийшов дізнатися розклад.*

Особливу увагу необхідно приділити розподілу матеріалу на початковому етапі навчання. На основі синтаксичних одиниць, введених спочатку, будується потім розвиток мовленнєвої діяльності учнів. Оскільки для української мови характерне двоскладне просте речення з дієслівним та іменним присудком, то програми першого концентру навчання містять структури такого типу: *Це університет. Це студент. Це студентка. Студент читав книгу в бібліотеці. Студентка читає добре* і т.д. Поряд зі стверджувальними реченнями вводять питальні та заперечні речення: *Це університет? – Так, це університет. – Ні, це не університет, це інститут. Вона студентка? – Ні, вона не студентка, вона аспірантка. Він читав книгу вдома? – Ні, він читав книгу в бібліотеці.*

На основі засвоєних конструкцій простого речення вводять і складне, наприклад: *Студент знає текст. – Він прочитав текст уважно. – Студент знає текст, тому що прочитав його уважно.* Якщо студенти вже накопичили потрібні словосполучення і окремі моделі простого речення, можна починати працювати над засвоєнням структур складного речення з різними сполучниками і сполучними словами, наприклад: *Ви знаєте, коли буде лекція? – Ви знаєте, де буде лекція? – Ви знаєте, що буде в залі?* і т.д.

Методично доцільною вважаємо таку **послідовність вивчення синтаксичного матеріалу:**

Вираження суб'єктно-предикативних відношень у простому реченні. Двоскладне дієслівне речення без обов'язкових поширювачів. Вираження активного суб'єкта формою номінатива, предиката – особовою формою дієслова. *Батько працює. Дівчинка спить. Канікули закінчуються.* Вираження підмета в двоскладному реченні. Узгодження присудка з підметом.

Вираження об'єктних відношень у простому реченні. Двоскладне дієслівне речення з обов'язковим поширювачем дієслова-присудка. Поширювач дієслова-присудка – додаток у формі знахідного відмінка без прийменника (прямий об'єкт) і з прийменником: *писати твір, будувати будинок; сердитися на подругу, вірити у перемогу, заплатити за квитки, розповідати про подорож.* Поширювач дієслова-присудка – додаток у формі родового відмінка без прийменника і з прийменником: *досягати мети, бажати щастя, боятися темноти, купити молока; тікати від небезпеки, лікуватися в професора, складатися з двох час-*

тин, боротися проти інфляції, працювати для країни, звертатися до пацієнта. Поширювач дієслова-присудка – додаток у формі давального відмінка без прийменника і з прийменником: *допомагати батькові, радіти весні, дякувати викладачеві; платити по гривні*. Поширювач дієслова-присудка – додаток у формі орудного відмінка без прийменника і з прийменником: *писати ручкою, користуватися посудом, завідувати школою, володіти майном, хворіти ангіною, захоплюватися книгою, жертвувати життям; розмовляти з викладачем, стежити за процесом, вибачатися перед жінкою, думати над задачею, підписуватися під документом*. Поширювач дієслова-присудка – додаток у формі місцевого відмінка: *брати участь у комісії, переконатися в правильності (висновку), ґрунтуватися на фактах, грати на скрипці*.

Двоскладне дієслівне речення з двома обов'язковими поширювачами дієслова-присудка. Поширювачі дієслова-присудка у формі знахідного відмінка: *поважати людину за сміливість, загорнути книгу в пакет, накинути хустку на плечі*. Поширювачі дієслова-присудка у формі знахідного і родового відмінків: *відділити частину від цілого, позичити гроші в брата, варити суп з м'яса, приклеїти марку до конверта*. Поширювачі дієслова-присудка у формі знахідного і давального відмінків: *давати книгу другові, говорити правду людям*. Поширювачі дієслова-присудка у формі знахідного і орудного відмінків: *призначити товариша черговим, зіставляти факти з дійсністю*. Поширювачі дієслова-присудка у формі знахідного і місцевого відмінків: *переконувати друга в правоті (своїх ідей), виграти партію в грі*.

Пасивні конструкції. Морфологічні засоби побудови пасивних конструкцій: *Портрет написаний масляними фарбами. «Кобзар» Тараса Шевченка було видано у 1840 році. На книжковому базарі продаються різноманітні книги. Зіставлення пасивних та активних конструкцій*.

Іменний складений присудок у двоскладному простому реченні. Іменник в іменному складеному присудку: *Брат – програміст. Мовознавство – це наука про мову. Прикметник в іменному складеному присудку: Він розумний. Його розповіді були цікавими*.

Односкладні речення. Означено-особові речення: *Зателефоную тобі завтра ввечері. Сідайте, будь ласка. Неозначено-особові речення: У двері стукають. Мені не телефонували? Узагальнено-особові речення: Вік живи, вік учись. Ліки зберігають у темному місці. Безособові речення. Безособові речення, що виражають явища*

природи, стихійні дії, стан середовища (дієслівні та іменні): *Світає. В саду пахне жасмином. Безособові речення, що виражають стан людини, живої істоти: Йому не спиться. У мене шумить в голові. Безособові модальні речення: Завтра тобі можна буде поїхати. Тобі треба більше ходити пішки. Не варто йому так хвилюватися. Тут палити не можна. Інфінітивні речення: Тобі завтра їхати. Тут не пройти. Як тебе не любити, Києве мій! Номінативні речення: Весна. Ось ліс.*

Вираження означальних відношень. Вираження означальних відношень у простому реченні: *Перед нами розкинулося синє море. Вершини гір були покриті снігом. В університеті проходила конференція з охорони довкілля. За роки навчання він розвинув у собі здатність аналізувати. Дієприкметник, дієприкметниковий зворот: Стоملений батько повернувся додому. Пісні, написані Леонтовичем, облетіли весь світ. Вираження означальних відношень у складному реченні. Складне речення з підрядним означальним. Сполучники який, чий, де, куди, звідки, коли, що: *Іноді ми не знаємо про справжні чудеса, які нас оточують. Потім виступила людина, чиє ім'я було відоме кожному. Дім, де ми жили, стояв на березі річки.**

Вираження об'єктно-з'ясувальних відношень у простому і складному реченні: *Мені сказали, що книга вийшла з друку. – Мені сказали про вихід книги з друку. Вираження з'ясування підрядною частиною складного речення з сполучниковими словами (хто, що, який, чий, де, куди, коли, щоб): Я пам'ятаю, про що ми з ним домовилися. Ви не знаєте, чия це книга? Ми бажаємо, щоб ти був здоровий. Я сумніваюсь, що вони прийдуть. Синонімія з'ясувальних підрядних речень і речень з прямою мовою: Брат сказав, що його стаття надрукована на сайті. – Брат сказав: «Моя стаття надрукована на сайті».*

Вираження часових відношень. Вираження часових відношень у простому реченні: *Ми живемо у XXI столітті. Автор написав книгу за один рік. Ми прийшли в театр за десять хвилин до початку вистави. Ми зустрінемося після свят. Він приїде після третьої. Вираження часових відношень у складному реченні. Вираження одночасності дій (коли, поки, в той час як): *Ми сиділи вдома, поки йшов дощ. Вираження наступності (коли; після того як; як тільки; тільки но; не встиг ..., як; не пройшло ..., як; варто було ..., як; через (годину) після того як; з тих пір як): Коли пролунав дзвоник, діти побігли в клас. Вираження передування (до того як, перед тим як, перш ніж, за (рік) до того як, поки не, до тих пір поки не): Перед тим як писати статтю, складіть детальний план.**

Вираження означально-обставинних відношень. Вираження означально-обставинних відношень у простому реченні: *Хлопчик читає вголос. Це добре відомий твір. Газети він читає без словника. Він читає не поспішаючи.* Вираження означально-обставинних відношень у складному реченні (так, що; так, щоб): *Він говорив так, що всім було чути. Книга була така цікава, що я не міг від неї відірватися.* Вираження порівняльних відношень у простому реченні: *Земля стала твердою, як камінь. Дмитро старший за брата. Він блискавкою промчався повз мене.* Вираження порівняння в складному реченні (як, ніби, мов, немов, наче, неначе): *Він говорив українською так, як говорять українці.*

Вираження причиннево-наслідкових відношень. Вираження причиннево-наслідкових відношень у простому реченні (завдяки чому? через що? з чого? від чого? внаслідок чого? в результаті чого? у зв'язку з чим?): *Завдяки друзям я знайшов роботу. Через тебе я загубила ключ. Дівчинка відкрила коробку з цікавості. Від радості мама заплакала. Внаслідок повені будівля була затоплена.*

Вираження причини в складному реченні (тому що, через те що, оскільки, бо, завдяки тому що, внаслідок того що): *Було холодно, тому що стояв листопад. Оскільки було вже пізно, ми не пішли в парк.*

Вираження відношень мети. Вираження мети в простому реченні (інфінітив, по що? для чого? на що? в що? заради чого? з метою чого?): *Я прийшов поговорити з тобою. Він поїхав в аптеку по ліки. Нас запросили для обговорення теми. Він приїхав на лікування. Віднеси годинник в ремонт.* Вираження мети в складному реченні (щоб, для того щоб): *Я завела будильник, щоб не проспати.*

Вираження умовних і допустових відношень. Вираження умови у складному реченні (якщо, коли, за умови що, якби): *Якщо не буде дощу, ми поїдемо за місто. Якби ви не запізнилися, ми б встигли на поїзд.* Вираження умови в простому реченні: *За бажання ви можете поїхати туди. За умови дотримання режиму лікування буде більш успішним. У випадку пожежі телефонуйте за номером 101. Без знання правил орфографії неможливо правильно писати. Знаючи правила орфографії, ви будете писати без помилок.*

Вираження допустових відношень у складному реченні (незважаючи на те, що; хоч): *Незважаючи на те, що йшов дощ, гра продовжувалася.* Вираження допустових відношень у простому реченні (незважаючи на що? всупереч чому?): *Незважаючи на погану погоду матч відбувся. Всупереч прогнозам вдень пішов дощ.*

Питальні речення. Питальні речення без питального слова: *Директор прийшов? Директор не прийшов? Чи прийшов директор? Чи не прийшов директор? Хіба директор (не) прийшов? Невже директор (не) прийшов?* Питальні речення з питальним словом: *Коли це трапилося? Хто автор цього допису? Скільки кілометрів від Києва до Полтави? Де ви працюєте? Як довго ви живете у Києві?*

Сурядний зв'язок у простому і складному реченні. Вираження єднального значення (сполучники: і, і ... і, ні ... ні): *Я бачив багато красивих і величних будівель. Все в ній було гарне: і зовнішність, і душа. Ні сонце, ні вітер не лякали його.* Вираження розділового значення (сполучники то...то, чи...чи, або, або ... або): *То сонце світить, то дощ іде. Вона чи злякалась, чи здивувалась і дивилася на нас великими очима. Він приїде в суботу або в неділю. У цю пору року або йдуть дощі, або холодно.* Вираження зіставлення (сполучники: а; тоді як; у той час як; якщо ..., то; як..., так і; настільки, наскільки): *У школярів уже почалися канікули, а студенти ще складають іспити. Восени день зменшується настільки, наскільки збільшується ніч.* Вираження протиставлення, невідповідності (сполучники: але, а, та, однак, проте): *Квартира велика, але незручна. Він негарний, та обличчя у нього приємне.* Вираження пояснювального значення (тобто, а саме): *Я хочу сказати головне, а саме: чому мені довелося поїхати. Нам довелося змінити маршрут, тобто ми запізнивалися на цілу добу.* Вираження приєднувального значення (сполучники: та і, до того, до того ж, при цьому, крім того, і ще, та ще, також, а також, а, причому): *Ти мені нічого нового не скажеш, та і я не скажу. Я нікуди не хочу йти, до того ж у мене сьогодні болить голова.*

Вираження необхідності. *Ми повинні допомогати стареньким людям. Книга повинна вийти наступного року. Вчитель повинен бути терплячим. Ми змушені були поїхати. Нам довелося поїхати. Завтра я повинен чергувати. Сьогодні він повинен приїхати. Вам треба відпочити. Вам потрібний відпочинок.*

Вираження непотрібності. *Вам не потрібно лягати в лікарню. Немає смислу продовжувати пошуки. Нам завтра не треба рано вставати. Зараз ви не повинні їхати. Зараз вам не треба їхати.*

Вираження можливості/неможливості. *Ми (не) можемо працювати в бібліотеці, вона зараз відчинена. Він (не) може годинами сидіти за книгами. На це запитання я (не) можу відповісти без підготовки. Ця речовина (не) може розчинятися у воді. Він може ще приїхати. . – Можна (нам)*

зайти? – Так, можна зайти. Обставини змінилися, тепер поїздка (не)можлива.

Вираження спонування до дії. Прохання. *Марійко, ти не сходиш в магазин? Сашико, допоміг би ти мені. Олено Петрівно, чи не подивитися ви мою статтю ще раз? Олено Петрівно, ви не можете (чи не могли б ви) подивитися мою статтю? Олено Петрівно, я хочу (хотів би) попросити вас прочитати мою статтю. Можна попросити вас закрити вікно. Порада. Відпочила б ти. Відпочити б тобі. Чи не відпочити тобі трохи? Добре було б тобі трохи відпочити. Треба б тобі трохи відпочити. Тобі варто трохи відпочити. Може ви відпочинете трохи? Може вам відпочити трохи. Вимога, наказ. Не шуміти! Ти зараз же підеш і вибачишся. Щоб через годину всі були вдома. Прохання виключити телефони. Будьте ласкаві виключити телефони. Запрошення. Заходили б ви до нас частіше. Заборона. Не треба вам їхати. Не будемо його турбувати. Вимога припинити дію. Досить сперечатися. Припиніть розмовляти.*

Вираження бажання. *Я хочу кудись з'їздити. Я хотів би кудись з'їздити. Мені хочеться кудись з'їздити. Мені хотілося б кудись з'їздити. Мені б кудись з'їздити. Я б кудись з'їздив.*

Вираження побоювання. *Не забути б нам чогось. Як би нам не забути чогось. Що якщо ми щось забудемо?*

Вираження ірреальної дії. *Він не хотів нічого говорити матері, просто написав би. Якби ви пережили це самі, ви зрозуміли б моє становище. Без роботи йому не витримати і двох днів. Йому б погодитися, а він ні в яку.*

Вираження наявності, існування. *Передчуття існує. Світ існує незалежно від людської свідомості. Можливо, на інших планетах існує (є) життя. У школі є басейн.*

Вираження відсутності. *У місті немає метро. Документів не виявлено. У статті відсутні факти. Нікому ні по квитки. На небі ні хмаринки.*

Вираження приналежності. *Це мій дім. Це дім батька. Цей дім належить батьку. Власник цього дому – мій батько. Більшість пам'яток старо-*

вини є власністю держави. У мене є ця книга. Я маю книгу.

Вираження заперечення. *Він розмовляє англійською мовою? – Ні, не розмовляє. Лексичні засоби, що посилюють заперечення (заперечні займенники і прислівники; сполучник *ні...ні*; частки *ні*, і у сполученні зі словами, що виражають кількість; прислівники ступеню з запереченням *не: нітрохи не, анітрохи не, зовсім не, абсолютно не, ні краплі не, ні крапельки не, ні трішки не*): *Він ні з ким не порадується. Ні сьогодні, ні завтра ми нікуди не поїдемо. Дівчинка не відходить від матері ні на крок. Вона нітрохи не хвилюється. Ви зовсім не схожі.**

Вираження невпевненості. *Чому він затримується? Чи не зайшов він до батьків? – Чому він затримується? Може, до батьків зайшов. – Чому він затримується? До батьків зайшов, чи що? – А раптом (а якщо) він поїхав? – Чого доброго він поїхав. – Не розумію, де він. Хіба що зайшов до батьків. – Не знаю, чи зможу я до тебе зайти. Може, тільки на півгодини. – Адже це ваша книга? Ось, візьміть. – Напевно, це ваша книга. – Хтось забув книгу. Це не ваша? – До міста кілометрів 30, а може і більше. – Він від їжджає найближчим часом. Ледь не завтра.*

Вираження невизначеності. *Він займається в якійсь спортивній секції. З деякого часу все помінялося. У певному сенсі він правий. Один мій друг їздив до Фінляндії.*

Порядок слів у простому реченні. Прямий та інверсивний порядок слів.

Висновки. Отже, робота з синтаксису у викладанні української мови як іноземної відбувається протягом всього періоду навчання концентрично і передбачає: 1) накопичення і аналіз матеріалу, 2) засвоєння способів вираження головних членів речення і другорядних членів, 3) засвоєння способів поширення синтаксичних структур; 4) аналіз типу зв'язку між реченнями, 5) аналіз різних типів речень з точки зору комунікативної мети висловлювання, 6) узагальнення способів вираження певних логіко-сміслових категорій у простому і складному реченнях, 7) узагальнення речень з урахуванням модальної характеристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
2. Дем'янюк А.А. Практичний курс української мови (для іноземних студентів-філологів): навч. посіб. для студ вищ. навч. закл. Київ : Київ. ун-т, 2011. 120 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. Донецьк, 2001. 662 с.
4. Зайченко Н. Українська мова як іноземна: граматичний аспект. Київ: Освіта України, 2013. 120 с.
5. Масицька Т.С. Типологія семантико-синтаксичних залежностей: монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. 416 с.

6. Мацюк З. Типи граматик та їхній зв'язок з методикою викладання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2017. Вип. 13. С. 146-154.
7. Присяжнюк Н. Українське дієслово. Довідник-посібник для іноземних громадян, які володіють іспанською мовою / Наталія Присяжнюк, Степан Ризванюк. Київ, 2005. 166 с.
8. Степаненко М.І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення : монографія. Київ, 1997. 216 с.

REFERENCES

1. Vykhovanets I. R. Hramatyka ukrainiskoi movy. Syntaksys: Pidruchnyk. [Grammar of the Ukrainian language. Syntax: Textbook.]. Kyiv: Lybid, 1993. 368 c. [in Ukrainian].
2. Vykhovanets I. R. Teoretychna morfolohiia ukrainiskoi movy: Akademichna hramatyka ukrainiskoi movy [Theoretical morphology of the Ukrainian language: Academic grammar of the Ukrainian language] / I. R. Vykhovanets, K. H. Horodenska; za red. I. R. Vykhovantsia. Kyiv : Pulsary, 2004. 398 c. [in Ukrainian].
3. Demianiuk A.A. Praktychnyi kurs ukrainiskoi movy (dlia inozemnykh studentiv-filolohiv): navch. posib. dlia stud vyshch. navch. zakl. [Practical course of the Ukrainian language (for foreign philology students): study guide]. Kyiv : Kyiv University, 2011. 120 c. [in Ukrainian].
4. Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka ukrainiskoi movy: Syntaksys. [Theoretical grammar of the Ukrainian language: Syntax.]. Donetsk, 2001. 662 c. [in Ukrainian].
5. Zaichenko N. Ukrainska mova yak inozemna: hramatychnyi aspekt. [Ukrainian as a foreign language: grammatical aspect.]. Kyiv : Osvita Ukrainy, 2013. 120 c. [in Ukrainian].
6. Masytska T.Ie. Typolohiia semantyko-syntaksychnykh zalezhnosti: monohrafiia. [Typology of semantic and syntactic dependencies: monograph]. Lutsk: PVD «Tverdynia», 2016. 416 c. [in Ukrainian].
7. Masiuk Z. Typy hramatyk ta yikhonii zviazok z metodykoiu vykladannia ukrainiskoi movy yak inozemnoi. [Types of grammars and their connection with the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainiskoi movy yak inozemnoi*. 2017, Vyp.13, С. 146–154. [in Ukrainian].
8. Prysiazhniuk N. Ukrainske diieslovo. Dovidnyk-posibnyk dlia inozemnykh hromadian, yaki volodiut ispanskoiu movoiu [Ukrainian verb. A handbook for foreign nationals who speak Spanish] / Nataliia Prysiazhniuk, Stepan Ryzvaniuk. Kyiv, 2005. 166 c. [in Ukrainian].
9. Stepanenko M.I. Vzaiemodiia formalno-hramatychnoi i semantychnoi valentnosti u strukturi slovospoluchennia ta rechennia: monohrafiia. [The interaction of formal-grammatical and semantic valence in the structure of word combinations and sentences: monograph.]. Kyiv, 1997. 216 c. [in Ukrainian].